

A Magyar Kommunista Párt útja (1918–1945) II.

Bécsből a moszkvai futár 1937 nyarán Kiss Károlynak parancsot hozott: a kommunisták kötelesek minden illegális kapcsolatot megszakítani egymással! Nincs kommunista párt többé! A párttagok és ifjúkommunisták épüljenek be a legális munkásszervezetekbe, vagyis a szakszervezetbe és a szociáldemokrata pártba. Ott, – így szövelt az utasítás – a Komintern új politikai irányvonalának megfelelően, a népfrempolitikát kell propagálniuk. Ha Moszkvának később szüksége lesz rájuk – „megfelelő időben” megtalálja őket! Az utasítás, amely egyenlő volt a KMP megszüntetésével, így folytatódott: „a budapesti pártbizottságot, a párt más területi szerveit, a sajtót és a Bécsben működő apparátust feloszlatták. A párttagokkal közölték, hogy illegális összejöveteleket nem tarthatnak, illegális szervezetet nem alakíthatnak, mert az ilyen tevékenységet Moszkva provokációnak tekinti...”²⁸

Ezzel a KMP anyagi támogatása is megszűnt. A párt a pénzt Bécsen keresztül Moszkvától kapta. Kiss Károly memoárjában bizonyára csak elszólta magát, amikor megírta, hogy az ő kezén ment át a bécsi futártól a pártapparátus kiadásaira küldött havi 2500–3000 pengő. Ebből fedezték a KMP budapesti vezetői, személyi kiadásait is, kik a rendőrség elől bújkálva, illegálisan nem tudták ellátni magukat és családjukat.

Kiss Károly egyébként megírja, milyen döbbenetes hatással volt rájuk a Komintern pártfelosztató határozata. „Sorra találkoztam pártkapcsolataimmal. Közöltem a kapott határozatot. Először egyszerűen nem akarták elhinni, s amikor megmutattam a vegyi anyaggal olvashatóvá tett bécsi levelet, akkor sem értették. Elhalmoztak kérdésekkel, amelyek jó részére én sem tudtam választ adni. Hasonló kérdésekkel vívódtam magam is. Mindnyájan mély megrendüléssel fogadták a határozatot, egyesek sírva fakadtak. Az illegálisan élők, az apparátus emberei közül egyik-másik nem tudta, mitévő legyen. Különösen azt nehezményezték, hogy az országból való távozáshoz még útlevelet sem kapnak a bécsi irodától...” Kiss, 1974-ben – könyve megjelenése idején – már meri kritizálni a Komintern határozatát: „kegyetlenül keménynek tartottam én is az eljárást” (ti., hogy Bécsen keresztül nem kaptak hamis útlevelet távozásra). „Egyes pártmunkásaink – írja –, akik régen álnéven dolgoztak, tudták, lebukásuk esetén mindegy, hogy már nem folytatják az illegális munkát, a ronccsá verés és hosszú börtön vár rájuk...”²⁹

De, hát mérlegelte a Komintern vezetősége a magyar elvtársak további sorsát? Az utasítást kiadta – ezt végre kellett hajtani. Bécsből az ordért dr. Szőnyi Tibor közölte Kissel, a budapesti KMP ügyeinek akkori intézőjével. A

sors iróniája, hogy tizenkét év után Szőnyi maga is bekerült pártja emberőrlő gépezetébe: a Rajk-per harmadrendű vádlottjaként, saját elvtársai, koholt vádak alapján 1949 őszén perbe fogták és október 15-én Budapesten bitófára juttatták.

Amikor a KMP feloszlata történt, a pártnak összesen, ha négyszáz tagja volt.⁸⁰ Ennek egy része börtönben ült.

Megismételjük: a magyar államrendőrség politikai osztálya alapos munkát végzett.

A hazai kommunistákra sötét évek következtek. A párt újjászervezésére – hivatalosan – csak 1938-ban került sor. Ehhez külföldről új emberek kerültek vissza, akik az országon belül a kommunista mozgalmat Budapestre igyekeztek összpontosítani.

EURÓPA FEGYVERBEN

A háborús évek kedvezőtlenül hatottak a KMP sorsának további alakulására: az úgynevezett „győri fegyverkezési program” megvalósításával a Darányi-kormányának sikerült a gazdasági életet fellendíteni. Megszűnt a munkanélküliség. A munkások kezdtek jól keresni. A duna-medencei területi változások – a Felvidék visszacsatolása, Kárpátalja magyarrá válása, a II. bécsi döntés, majd a Bácska és a Muraköz visszatérülése – egészségesen hatottak a nemzeti érzelmekre. Öröm volt megint magyarnak lenni!

Mindezek a tények nem kedveztek a KMP politikájának: agitációs tarsoilyuk csak az „internacionalizmust” tartalmazta. A pártfejlesztés szempontjából meg nem a munkások jobb megélhetési lehetősége, hanem éppen ellenkezőleg, helyzetük rosszabbodása lett volna kívánatos – vagyis, a fennálló társadalmi rend elleni elkeseredésük fenntartása. Ehhez párosult 1939. augusztus 23-ának eseménye: Hitler, az eddigi fő-fő ellenség, a fasiszta fenevad – egyezségre lépett Sztálinnal! Az újságok és filmhíradók letagadhatatlanul közölték von Ribbentrop – Hitler külügyminisztere – a moszkvai Kremlben szívélyesen kezét ráz Molotovval, miközben Sztálin a háttérben elégedetten mosolyog. Mi ez? Vas Zoltántól tudjuk, mennyire megdöbbsent, amikor 1939. augusztusában a váci börtönben odalépett hozzá egy elítélt nyilas és kezét nyújtva neki, azt mondta: „Most már szövetségesek vagyunk! Ha szabadulunk, együtt fogunk harcolni a népelelyomó, konzervatív, úri Horthy-rezsim ellen.”⁸¹

A hazai történeti irodalom ez ideig meg sem próbálta felmérni, hogy a Hitler–Sztálin paktum milyen rendkívüli erkölcsi károkat okozott a magyar munkásmozgalomnak, tehát a szociáldemokrata pártnak is: 1939–40 telén tömegesen léptek ki a munkások az SZDP-ből és a szakszervezetekből, hogy csatlakozzanak a nemzeti szocialista ideológia alapján álló nyilaskeresztes és egyéb szélsőjobboldali pártokhoz! A „Vörös Csepel” (Hidas Antal kommunista publicista megállapítása) „Zöld Csepellé” való átváltozása (Hubay Kálmán szélsőjobboldali publicista megállapítása) ez időben kezdődött.

A Hitler–Sztálin szövetség után a Magyar Királyság ismét felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. A két ország gazdasági kapcsolatai ugrásszerűen megjavultak. Úgy tűnik, mintha a magyar államrendőrség is utasítást kapott volna a Belügyminisztériumtól, hogy bánjon „kesztyűs kézzel” a kommunistákkal. Szűnőben volt, ha nem is szűnt meg teljesen, a KMP üldözése.

1940 szeptemberében a szovjet kormány az 1848-as zászlók ügyében kedvező választ adott a magyar kormánynak. Moszkvában beleegyeztek abba, hogy a szabadságharc zászlóit visszaadják, cserébe a Magyarországon bebörtönzött Rákosi Mátyás és Vas Zoltán 1940 októberének utolsó napjaiban elhagyhatta a váci fegyházat. November 1-én már szovjet területre érkezhettek. Az 1848-as történelmi zászlókat pedig 1941 márciusában szovjet katonai küldöttség adta át a lavocsnei határállomáson a magyar katonáknak.

Rákosi Mátyásra – Kun Béla likvidálása után – Sztálinnak, illetve a Kominternnek szüksége volt. Személyében egy nemzetközileg ismert pártvezető került a KMP élére. *Sík Endre* visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy Rákosi megdöbbenve fogadta a párttal kapcsolatos szovjetunióbeli „tényeket”. Nemcsak Kun Béla tűnt el, hanem majd’ minden nevesebb, 1919-es kommunista vezető, Pogány, Vágó Béla, Karikás Frigyes, Vántus Károly, Mosolygó Antal, Rabinovits József és még sokan mások. Előlről kell kezdenünk felépíteni. És miből? A semmiből? Alig ötven ember, ha van, akivel el lehet kezdeni.”³² De egyelőre még tartott a szovjet–német barátság. A Magyar KP helyzete még tisztázatlan volt. A moszkvai magyar kommunista kolónia igyekezett magát összehúzni a GPU miatt...

MI VOLT A HELYZET MAGYARORSZÁGON?

A Felvidék és Erdély egy részének visszacsatolása után az ottani, cseh-szlovák, illetve román KP-ban tevékenykedő magyar kommunisták egy Komintern-határozat alapján a Kommunisták Magyarországi Pártjához csatoltattak. Váratlanul érte őket ez az utasítás. Moszkvához fordultak tanácsért, segítségért, de Moszkva hallgatott. Az utasítást ellenvetés nélkül végre kellett hajtani. Bácska esetében más volt azonban a helyzet. A Komintern – magyarokra hátrányos – határozata szerint a bácskai kommunista mozgalom nem került a Magyar KP-hoz. Internacionalizmus ide, vagy oda – a Bácska és Mura-köz kommunistái szervezetenleg továbbra is a jugoszláv KP-hoz tartoztak.

1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót. A németek keleti hadjáratához öt nap múlva Magyarország is csatlakozott. A KMP hazai vezetősége most került igazi nagy probléma elé. Mit kell tennie?

A Kominternnek volt ugyan egy ilyen – krízishelyzetre – kidolgozott harci programja, melyben minden „nemzeti” kommunista pártnak kötelességévé tette, hogy szabotázsakciókkal és háborúellenes tüntetésekkel zavarja meg a helyi kormányok háborús tevékenységét, de ez – Jugoszlávia és Franciaország kivételével – a gyakorlatban 1941 nyarán alig került megvalósításra. Magyarországon pedig a legkevésbé, hiszen a KMP 1941 nyarán a magyar társadalom perifériáján mozgott. Az általános politikai hangulat nem volt megfelelő, s a szervezéshez a legegyszerűbb technikai eszközök sem álltak rendelkezésre. Ezzel szemben már 1941 június végén, mindjárt a háború kitörése után – Budapesten, a Zrínyi utcai főkapitányságon mintha készültek volna erre –, kezdetét vette a kommunisták üldözése és elfogatása. Később kiderült: az erdélyi, a románok által kiürített területek kommunistáinak névsorát a magyar belügyi hatóságok „idejében” beszerezték román kollégáiktól. Így, amikor megkezdődött a Szovjetunió elleni háború, a helyi csendőri szervek azonnal akcióba léptek. A kommunista vezetők letartóztatása már június 28-án megkez-

dődött. A következő hetekben a csendőrök több száz észak-erdélyi kommunistát és kommunistagyanús egyént fogtak el, akikből embertelen kínzások után sikerült kiverniük társaik nevét. Különösen a szamosfalvi tüzérlaktanyában berendezett vallatóhelyek voltak hírhedtek. Fazekas József cipész, kommunista funkcionárius évtizedekkel később megírta: „Mióta a kommunista mozgalomban részt vettem, két országnak hét börtönét ismertem meg belülről. Románia börtönei is híresek voltak abban az időben embertelenségükről, s az ottani kegyetlen bánásmódról, de a magyarországi börtönök kegyetlensége jóval felülmúlta a romániaiakét. Kivéve talán a Doftánát...”³³

Az erdélyi kommunisták perét 1942 márciusában folytatták le Budapesten. Az elfogottaknak még szerencsájük is volt – nem mindegyikük került katonai bíróság elé. A KMP erdélyi vezetői közül egyet életfogytiglani börtönnel sújtottak. A többiek hűtlenség és illegális szervezkedés miatt összesen 420 évi börtönt kaptak. (Valamennyien megérték a háború végét, amikor is kiszabadultak.)

Hamarosan „lebuktak” a felvidéki és a kárpátaljai kommunisták is. Ami pedig a KMP anyaországbeli csoportját illeti, a rendőri hatóságok 1942-ben – mint Schönherz Zoltán esetében – szintén gyorsan nyomra bukkantak.

Amíg azonban ez történt, a KMP vezetősége nagy erőfeszítéssel igyekezett magának a magyar társadalomban pozíciót szerezni. Ezt annak ellenére tette, hogy a háború kitörése óta – és szinte mindvégig, 1944 őszéig – Budapest s Moszkva között minden kapcsolat szünetelt.

MIBŐL ÁLLT A KMP POLITIKÁJA 1941 TELÉN?

A párt minimális programjában egy „független, demokratikus és szabad Magyarország” megvalósításáért szállt síkra. A Szovjetunió elleni háború beszüntetését követelte. Célkitűzését kezdetben röpcédulákon, majd 1942 elején egy illegális újság, a Szabad Nép megjelentetése útján hirdette. De: a röpcédulának nem volt visszhangja és a Szabad Népből összesen két szám látott napvilágot: egyszer nyolcvan, másodsor százhusz példányban.³⁴ Nagyobb eredményt értek el a kommunisták egyes értelmiségi körökben: a polgároknál és a szociáldemokratáknál. 1941 őszén egy baráti társaság összejövetelén, ahol polgári baloldaliak voltak jelen, született meg az ún. *történelmi emlékbizottság* ötlete. Ebben kommunisták is részt vettek, sőt Kállai Gyula azt állítja, hogy az egészet ő kezdeményezte. Az emlékbizottság keretében polgári tudósok, liberális közírók, művészek és mások tettek tanúbizonyságot egy demokratikus és esetleg a háborúból kilépő Magyarorszáért. Hitler-ellenes éllel ez a történelmi emlékbizottság szervezte meg 1941. október 6-án a Batthyánymécsesnél, majd 1942. március 15-én a Petőfi-szobornál azokat a béke mellett tüntetéseket, amelyeket 1945 után a hazai kommunista politikai irodalom előszeretettel csak saját tevékenységének könyvel el.

Valójában az 1942. március 15-i budapesti béketüntetés pirruszi „győzelem” volt a kommunisták számára. A rendőrségi szervek most már nem haboztak. Májusban lecsaptak a KMP-re és olyan alapos tisztogatást végeztek, hogy rövid hetek alatt szinte alapjaiban verték szét a pártot. E vonatkozásban érdemes itt idézni Kádár János kis írásából, amely a budapesti Párttörténeti közleményekben közvetlenül az 1956-os forradalom előtt látott napvilágot. Azóta is alig-alig idézik. Nos, Kádár, aki a háború alatt a KMP szűkebb ve-

zetőségéhez tartozott, a következőket közli: „Az 1942 május–júniusi nagy lebukás után az illegális párt körülbelül négyszáz-négyszázötven tagja, illetve tagjelöltje a mai Magyarország területén működő pártszervezetek tagjai közül tíz-tizenkét párttag volt kapcsolatban egymással. Bizonyos újjászervező munka után, 1943 januárjára a taglétszám hetven-nyolcvanra növekedett...”³⁵ A számok magukért beszélnek. A KMP még a magyar társadalom perifériájáról is kiszorult. Sem a szociáldemokratákkal, sem a liberális polgárság képviselőivel nem sikerült az együttműködést megvalósítani. Sőt, 1943 májusában az eddigi Kádár–Szakasits-féle titkos megbeszélések is – amelyeket a kommunisták egy közös akcióprogram létrehozása végett kezdeményeztek – megszakadtak.

Mindezeknek főleg külpolitikai okai voltak. 1943 tavaszán a Kállay-kormány az angolszászok felé próbálkozott, az orosz front messze volt. A magyar demokratikus ellenzék bizonyos fenntartással tekintett a Szovjetunióra, mégpedig nem ok nélkül. Lengyelország 1939-es hátbatámadása, majd Sztálin Hitlerral való osztozkodása a lengyel „zsákmányon”, a testvéri Finnország megtámadása, a balti államok szabadságának letiprása és nem utolsósorban az 1943 áprilisában kitudódott katyini tömegsír (4143 lengyel tiszt holtteste került napvilágra, akikkel a GPU 1940 nyarán végzett) kellő óvatosságra készítette mindazokat, akik a kommunistákkal szóba álltak. Annál is inkább, mert 1943 tavaszán és nyarán élt még a liberális ellenzékben a remény, hogy a Duna-medencét a brit hadsereg fogja megszállni. S így Magyarország egy csapásra megszabadulhat Hitlertől és Sztálintól...

1943. május 15-én Sztálin, hogy kedvezzen nyugati szövetségeseinek és egyéb, taktikai okokból is, egyik napról a másikra, egy tollvonással feloszlatta Moszkvában a még Lenin által 1919-ben alapított Kominternt. Ez a határozat a kommunistákat világszerte úgy érte, mint derült égből a villámcsapás. Soraikban eluralkodott a politikai zűrzavar –, hiszen eddig a Komintern számukra a kommunista „Vatikán” szerepét töltötte be. A „nemzeti” kommunista pártok politikáját mindig a moszkvai központ határozta meg. Nélküle úgy érezték, hogy teljesen tájékozatlanul, magukra maradtak.

Ami pedig a KMP-t illeti, ennek a rendőrségtől üldözött, a társadalomból gyakorlatilag kiközösített és a nem jobboldali pártok által is mellőzött kommunista csoportocskának soraiban a politikai zűrzavar, az értetlenség még nagyobb volt, mint a többi európai kommunista pártban: a KMP-nak 1941 óta nem volt kapcsolata Moszkvával és egy ilyen kapcsolatot sem a román, sem a jugoszláv, még kevésbé a csehszlovák testvérpártokkal nem tudott megteremteni. Kádár János írja említett tanulmányában, hogy a pártvezetőség 1943 júniusában hosszabb tételődés után, a Komintern megszüntetését úgy értelmezte, hogy a KMP-t is fel kell oszlatni. Legalábbis a nyilvánosság előtt. Később, pár hét múlva próbálkoznak kapcsolatot teremteni a liberális pártokkal. Hogy az új kommunista csoportnak nevet adjanak, a KP vezetősége – hat ember, köztük Kádár János és Péter Gábor – úgy döntött, hogy Békepártnak nevezik el az egykori KMP-t. Híszékenységüket példázza: azt hitték (vagy csak remélték?), ezzel a névváltozással megtévesztik a rendőri szerveket és megtévesztik leendő polgári partnereiket. A „cég” viszont lényegében a régi maradt, csak a címtáblát festették át. Hogy ez a határozat milyen következményekkel járt Kádár Jánosra, Donáth Ferencre, Szirmaira és Tonhauserra ezt ők az ötvenes évek elején saját bőrükön érezték. Ekkor ugyanis Rákosi uta-

sítására a Péter Gábor vezette államvédelmi hatóság a Békepárt megalapítóit lefogatta és egy titkos perben életfogytiglani börtönnel sújtotta.³⁶ A vád: rosszul értelmezték a Komintern 1943-as feloszlását. A KMP feloszlásával elárulták a munkásosztály „ügyét” és így „mérhetetlen kárt” okoztak a pártnak. Aki pedig Kádárt, Donáthot és a többieket a KMP feloszlása miatt lefogatta, az ugyanaz a Péter Gábor volt, aki 1943 júniusában maga is megszavazta a Békepárt létrehozását, illetve a KMP feloszlását!

Elérkeztünk az 1944-es esztendőhöz.

Március 19-én a német hadsereg megszállta Magyarországot. A Gestapo és a német utasításra átszervezett magyar politikai rendőrség az új főnök, Hain Péter vezetésével rögtön megkezdte a liberális politikusok, a szakszervezeti vezetők és a baloldali pártok vezető embereinek lefogását. A Kállay Miklós-kormányt felváltó Sztójay-kormány rendeletei megszüntették a baloldalinak számító, vagy liberális pártokat, egyesületeket. Akiket az első napokban a Gestapo nem talált meg, azok illegálisba mentek. Furcsa fintora a politikának, hogy a Gestapo kezére jutott Sombor-Schweinitzer rendőrfőtanácsos és más számos konzervatív személy is a kommunistákkal együtt. Sőt, Sombor-Schweinitzer fogsága első hetét a Melinda úti Gestapo kezében kommunistákkal egy cellában töltötte. Bizonyára, volt mit „megbeszélniük”!

Az 1944-es Hitler-ellenes ellenállási mozgalom és azon belül a kommunisták szerepének részletes ismertetése külön fejezetet igényelne. Az 1944. május közepén létrejött Magyar Front –, amely az 1943-as kisgazda–szociáldemokrata szövetségből alakult ki, de amelybe rövidesen Kovács Imre is bekapcsolódott – a nemzeti egység jegyében a magyarországi kommunisták képviselőit is, személy szerint Kállai Gyulát és társait is meghívta. A Magyar Front még magába tömörítette a független kisgazdapártot, a szociáldemokrata pártot, a demokrata néppártot, a nemzeti parasztpártot és más, konzervatív egyesületeket és csoportokat (Kettős Kereszt Szövetség stb.). Röplapokat adtak ki, illegális újságokat szerkesztettek, és mivel a kommunista párt valódi erejét és a munkásságra való befolyását felismerték, illetve túlbecsülték, fegyveres ellenállás kiépítésével bízták meg őket. Ők azonban – legalábbis 1944. október 15-ig – csak egy katonai bizottságot tudtak létrehozni.³⁷ Pedig a szabadlábban maradt kommunisták mindent megpróbáltak, hogy önmagukat legalább az „utolsó órában” sikerüljön antifasiszta cselekedetekkel a jelen, de főleg a jövő előtt igazolni. Fehér Lajos, az 1945 utáni vezető KP-funkcionárius röviddel halála előtt, 1979-ben kiadta visszaemlékezéseit. Aránylag nyíltan beszámol a párt 1944-es lehetőségeiről, tevékenységéről. Arra a következtetésre jut, hogy 1944-ben bosszulta meg magát az előző évek, évtizedek szektás politikája. A nagy igyekezetből eredmény alig született. A zsidók üldözése, a deportációk ellen a KP-nak még egy röplapot sem sikerült megjelentetni.³⁸ És az a próbálkozásuk, hogy, ha már a Magyar KP a Szovjetunióval nem, legalább a jugoszláv KP-val tudna kapcsolatot teremteni – szintén nem sikerült. Ezt a küldetést olyan ügyetlenül készítették elő, hogy annak már eleve meg kellett hiúsulnia. Kádárt – valódi nevén Csermanek Jánost – társai 1944 végén azzal bízták meg, ússza át(!) a Drávát és a Fruska Gorában keressen kapcsolatot Tito partizánjaival. Kádárt már a Dráva partján a határőrök elfogták, és mert nem tudták, kivel van dolguk, mint katonaszökevényt inter-
nálták...³⁹

Rajk László 1944 szeptember elején, büntetését letöltve kiszabadult az internálótáborból. Rögtön meg is találta az utat budapesti elvtársaihoz és átvette a párt vezetését. Neki tulajdonítható, hogy 1944. szeptember 12-én, a budapesti kommunista vezetők – illegálisan és „önhatalmúan” – a Békepártot feloszlatták, illetve Magyar Kommunista Pártra átkeresztelték.⁴⁰

Vagyis nem a régi – a Kommunisták Magyarországi Pártja – nevet vették fel, hanem egyben nemzeti jelleget kívántak adni az újjászervezendő hazai kommunista mozgalomnak. A névváltozásban szerepet játszott egy másik tényező, mégpedig a magyarországi kommunista csoportocskák közötti frakcióharc is. Újpesten már évek óta működött Demény Pál mérnök kommunista csoportja, amely nemcsak vezetőséggel, hanem országos viszonylatban 4–5000 párttaggal is rendelkezett, főképp az újpesti munkások köréből. Deményék 1944 elején felvették a Kommunisták Magyarországi Pártja nevét. Rajk és társai attól tartottak, hogy – Deményék aktivitása következtében – a közvéleményben ők fogják képviselni az „igazi kommunista pártot” Magyarországon. A magyarországi sajtóban ez időben – szeptemberben – olvasható volt, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt román és bolgár területeken újjáalakultak a baloldali pártok, közöttük a román, illetve Bolgár Kommunista Párt is. Rajk László, Apró Antal, Kiss Károly, Kovács István, Orbán László és Péter Gábor – tehát a Moszkvához igazodó KP-vezetők – úgy határoztak: ők is nemzeti jelleget adnak pártjuknak. Így is adták hírül egy röplapon, 1944. szeptember 12-én, hogy megszületett a Magyar Kommunista Párt!

Nagyon sok minderről kellene itt beszélnünk. A kommunisták ellenállási mozgalmáról – így a Gömbös-szobor felrobbantásáról – a többi illegális párt-hoz való kapcsolatokról, Rajk László és Ujzászi tábornok Nádor-laktanyabeli titkos tárgyalásairól, Bajcsy-Zsilinszky Endrének, e nagy hazafinak a kommunistákhoz fűződő kapcsolatáról, a Szakasits–Kállai paktumról, amelynek keretében már '44. őszén megegyezés történt a két, úgymond munkáspárt, háború utáni összecolvasztásáról, de amelyet 1945 után a szociáldemokrata párt liberális vezetősége az első kongresszusán elvetett, és nem utolsósorban a kommunisták mély csalódottságáról, amely őket 1944. október 16-án, egy hétfői napon érte, a Horthy-féle kiugrás megghiúsulása, és Szalasi Ferenc első ország-lási napján. Hadd idézzünk itt csak egyetlen bekezdést Fehér Lajos *Így történt* című memoárjából:

„Október 15... Kora délután Szakasits Árpád még megkísérelte, hogy futárt küldjön a vasasszakszervezetbe, és az általános sztrájk megkezdésére hívja fel annak vezetőit. A futár azonban a Duna-hidakon már nem tudott átjutni. A gyárakban vasárnap senki sem tartózkodott. Ennek következtében a nyilasuccs napján, október 15-én a munkások spontán jellegű fellépése is jelentéktelen volt. Csenelen a 13-as *bizottságnak* sikerült a munkások egy nagyobb csoportját a munkásotthon elé felvonultatnia. Ózdon hasonló felvonulást szervezni a közegháza előtt. S ez volt minden... Másnap, hétfő reggel pedig Magyarország összes gyáraiban a munkások felvették a munkát, csakúgy, mint rendszeren, minden hét elején...”⁴¹

Távol áll tőlünk, hogy mind ezt úgy értelmezzük: lebecsüljük az 1944-es Hitler- és Szalasi-ellenes mozgalmat, amelyben több tucat hazafi – köztük kommunisták is – életüket áldozták. Pártállásra való tekintet nélkül, mindegyikük előtt tisztelettel kell fejet hajtani

(Folytatás a következő lapszámunkban.)